

Individet og historien: Thukydids om Nikias og Siciliensfelttoget*

af Ditte Schwartz

Siciliensfelttoget

I 415 overtalte Alkibiades – trods heftig modstand fra den erfarne strateg Nikias – atenerne på folkeforsamlingen til at gribe militært ind i en intern strid på Sicilien: Segesta, Athens allierede, blev truet af Selinus, som blev støttet af stormagten Syrakus. En athensk hær og flåde under ledelse af Alkibiades, Nikias og Lamachos blev som følge heraf sendt til Sicilien i 415.

Kort efter blev Alkibiades in absentia anklaget for at have begået hærværk mod de hellige hermer i Athen, men det lykkedes ham at flygte til Sparta. Straks efter den athenske flådes ankomst i 415 led syrakusanerne nederlag i et slag foran byens mure. Nikias, der *de facto* var øverstbefalende på ekspeditionen, undlod at følge denne vigtige sejr op, og valgte i stedet det sikre og trak hæren tilbage for vinteren.

Athenerne fulgte året efter succesen op med anlæggelsen af en ambitiøs belejringsmur, som det dog lykkedes syrakusanerne at afskære inden den var fuldført; bl.a. fordi spartanerne sendte strategen Gylippos til Syrakus for at lede forsvaret mod atenerne. Nikias vidste besked om Gylippos' ankomst, men gjorde intet ved det, selvom det havde været relativt nemt at uskadeliggøre hans flåde, der kun bestod af fire skibe. Tværmuren, som syrakusanerne byggede for at hindre atenerne i at belejre byen, blev en realitet, fordi Nikias tøvede med at tage en måske risikabel beslutning. Han spildte dyrebar tid ved at bygge en større og stærkere mur end den allerede færdiggjorte, i stedet for at fremskynde fuldendelsen af den lange mur, der skulle være gået hele vejen over Epipolai til havet på den anden side.

Herefter mistede den athenske invasionsstyrke gradvist initiativet, og selv forstærkninger hjemmefra, sendt i 413, kunne ikke opveje tabene og demoraliseringen i hæren. Athenernes belejring blev til sidst brudt, deres flåde blev indsluttet i Syrakus' havn og hele hæren blev udslettet eller måtte overgive sig i 413. Nikias blev efter at have overgivet sig til Gylippos henrettet, og i de følgende år måtte de athenske krigsfanger arbejde sig til døde som slaver i stenbruddene.

Kilder og metoder

Dette er i meget korte træk, hvad der skete før og under atenernes fatale ekspedition til Sicilien.

Den primære kilde til Siciliensfelttoget er historikeren Thukydids, der sagde, at han ville 'nedskrive krigen fra dens begyndelse' (*Hist.* 1.1.1). Beskrivelsen af Siciliens ekspeditionen fra 415 til 413 er noget af det mest gennemarbejdede og færdige i Thukydids *Historie*. Det kan måske give os et fingerpeg om, at den var en meget vigtig begivenhed i Den peloponnesiske Krig.

* Foredrag holdt på SIGL d. 23/6-2004

Det er også den almindelige opfattelse, at det netop var denne hændelse, der for alvor knækkede athenerne i kampen mod peloponneserne.

Thukydids formål var altså at berette om hele krigen, men det er klart, at noget måtte udelades, for at værket ikke skulle blive for omfattende. Derfor er hans metode bestemt af nødvendigheden af at udvælge episoder og hændelser. Disse udvælgelser er afgjort af, hvad der illustrerer et overordnet tema, der efter hans mening er vigtigt.

Aristoteles omtaler kort historieskrivningen i *Poetikken*. I antikhistorikeren C.W. Fornaras tolkning er Aristoteles' vigtigste forskel på den og poesi, at der ikke er en nødvendig, fortløbende konsekvens: historikeren er nødt til at udvælge de mest væsentlige af en kaotisk række begivenheder, og så forbinde dem for at se det større billede. Al historieskrivning består af en udvælgelse af, hvad der er relevant for en given problemstilling eller karakterskitse. Fremstillingen skal være kronologisk og må nødvendigvis indeholde begivenheder af forskellig art, og som ikke umiddelbart har nogen indre sammenhæng; og disse emner må så forenes under ét større emne. Netop sådan er Thukydids behandling af stoffet. Hans fremstilling af de historiske begivenheder er altså ikke rent narrativ, men også diagnostisk. Han isolerer og lægger vægt på de specifikke træk, der for ham forklarer et eller andet generelt problem, hvis vigtighed måske udvikles senere.

I det 5. århundrede skete en polarisering af samfundet, der svækkede den gamle bystatsform. Til gengæld ser vi, at magtfulde individer kunne opnå uforholdsmæssig stor indflydelse på befolkningen. Parallelt med denne udvikling fokuserede den intellektuelle revolution i det 5. århundrede i høj grad på det enkelte menneske. Derfor var det naturligt, at de græske historieværker også blev bygget op omkring disse magtfulde individers bedrifter. Thukydid udviser således også en fascination af enkeltpersoner, der har afgørende indflydelse på historiens gang. Han er umiddelbart en meget objektiv gengiver af personers karaktertræk og evner.

Man kan til en vis grad udlede individers karaktertræk og evner ved at se nærmere på, hvad Thukydid reelt gengiver af bestemte historiske personers taler i direkte tale og handlinger i indirekte tale. Formålet med værket har været at udvælge og opstille personligheder og begivenheder på en sådan måde, at de historiske fakta fremstår så klart som muligt. Thukydid giver nemlig udtryk for at være intellektuelt ærlig og strengt upartisk.

Han er da også ofte siden blevet fremhævet som kritisk, videnskabelig og objektiv i forhold til eksempelvis Herodot og Xenophon. Men under sådan et arbejde kan tolkning og idiosynkrasier ikke undgås. Enhver genfortælling er nødvendigvis farvet af øjnene, der ser. Dette gør sig da også gældende for Thukydid, som vi skal se. Man lader sig nemt forblænde af hans postulerede objektivitet og tilsyneladende meget ligefremme sagsfremstilling. Men det er mindst ligeså interessant, hvad Thukydid ikke gengiver, som hvilke oplysninger han faktisk giver!

Plutarch, der levede i første og andet århundrede e.Kr. er med sin biografi om Nikias en anden kilde, der bør tages i ed. Selvom Plutarch er en væsentlig

ynge kilde end Thukydids, er han værd at konsultere, dels fordi han har haft andre samtidige kilder til rådighed til sit Nikias-portræt end Thukydids *Historie*, dels fordi han beskæftigede sig med biografi fremfor historie.

Ifølge Aristoteles var det muligt at 'studere et individs liv for dermed at kunne kaste lys over dennes poesi, politik eller filosofi'. I biografien var historie – altså den rene gengivelse af bedrifter – irrelevant, med mindre den kunne illustrere væsentlige træk ved mandens karakter. Plutarchs formål med sine parallelle biografier er, som han selv siger, et forsøg på en moralsk oplæring af andre – og ikke mindst sig selv. Plutarchs moralske vurderinger af historiske personer er bygget på dels den direkte tale, dels de rent narrative sekvenser hos den pågældende historiker. Man kan fristes til at antage, at Plutarch har kunnet vurdere Nikias' evner – og mangler – ved at nærlæse især Thukydids fremstilling af forskellige historiske hændelser med Nikias mere eller mindre i centrum. Plutarch kunne altså på denne måde benytte for eksempel Thukydids gengivelser af taler og begivenheder til at udlede væsentlige træk ved Nikias' personlighed. På den måde danner Thukydids udvælgelsesmetode grundlag for fortolkning for såvel antikke forfattere som moderne læsere.

Nikias

Nikias var en af Athens rigeste borgere, der gjorde sig bemærket som både feltherre og statsmand. Athenernes generelle opfattelse af ham har uden tvivl været, at han var en pålidelig mand og en dygtig og heldig strateg. Han blev i hvert fald valgt til strateg i 427 og sandsynligvis genvalgt hvert år frem til sin død i 413. Selvom Thukydids fremstilling af Nikias er overordnet negativ, må han have haft en hel del succes, som vi senere skal se. Det mest kendetegnende for Nikias har været, at han gik stærkt ind for forsigtighed i krigsførelsen og arbejdede aktivt mod den aggressive krigspolitik. Denne forsigtighed, som Nikias udviste i politiske sammenhænge, var og er stadig det, man oftest forbinder med hans navn. Plutarch betegner ham i sin biografi som 'frygtsom og modløs af natur' (*Nic.* 2.4) og benytter da også mangan en lejlighed til at vise denne side af ham med hans tøven og forsigtighed i forbindelse med vigtige beslutninger. For eksempel mente Nikias, modsat Alkibiades og Lamachos, at det ville være sikrest at gøre et stort nummer ud af at demonstrere Athens militære formåen på afstand og så bare sejle hjem igen.

Thukydids understreger også dette karaktertræk hos Nikias. Ved Folkeforsamlingen i 415, hvor Alkibiades og Nikias står for to modstridende synspunkter vedrørende ekspeditionen til Sicilien, gengives to af Nikias' taler. I Thukydids gengivelse har hovedformålet for Nikias med disse to taler tydeligvis været at undgå enhver unødigt risiko for staten. Mange af argumenterne i disse taler viser en mere fornuftig indstilling end Alkibiades', men de giver samtidig det umiskendelige indtryk, at Nikias var ekstremt tilbageholdende grænsende til det kujonagtige.

Den samtidige komedieforfatter Aristophanes bruger ligefrem Nikias som morsom effekt ved at fremstille ham som inkarnationen af forsigtighed og tøven. Aristophanes har skabt et helt nyt verbum: Verbet μέλλω, der betyder at tøve, sammensat med navnet Nikias betyder i sammenhængen: 'tøver ligesom

Nikias' – μελλονικιάω. Aristophanes har kunnet benytte ham som indbegrebet af et bestemt karaktertræk over for den almindelige athenske befolkning og han har ydermere kunnet regne med at blive forstået umiddelbart - som jeg vil vende tilbage til senere.

Athenerne mente, siger Plutarch, at Nikias var en dygtig og effektiv strateg, så længe han handlede, men inden han nåede så langt, var hans embedsførelse præget af ubeslutsomhed og manglende vilje til at træffe ubehagelige beslutninger. Han ville hellere vente lidt for længe, end at forhaste sig og på den måde træffe forkerte og uovervejede beslutninger. Det samlede billede tyder på en mand, der var nærmest besat af tanken om sit ry og eftermæle. Dette - nærmest altoverskyggende - karaktertræk skulle senere vise sig at komme athenerne til skade.

Denne facet af Nikias' personlighed kommer frem ved stort set enhver lejlighed, hvor han deltager på den ene eller den anden måde. Hverken Plutarchs, Aristophanes' eller Thukydid's fremstilling af ham er tilfældig. Nikias har selvfølgelig haft andre karakteregenskaber, fejl såvel som fortrin. Thukydid udelader mange oplysninger om Nikias' resultater som strateg i Den archidamiske Krig, som er den første del af Den peloponnesiske Krig fra 431 til 421. På denne måde undervurderer han tilsyneladende hans indflydelse og evner. Netop disse udeladelser kan dog, som tidligere nævnt, være medvirkende til en kvalificering af det kun tilsyneladende meget objektive syn på Nikias.

Hos Plutarch får vi derimod at vide, at Nikias var en dygtig og erfaren strateg, der havde haft succes med stort set alle sine opgaver. Han kunne ikke bebrejdes for mange af de fejl, der blev begået under Den archidamiske Krig (*Nic.* 6.3-4). Han bliver hos Thukydid aldrig nævnt i forbindelse med en fiasko. Man kunne da også forvente, at han ville være blevet straffet, hvis han havde været ansvarlig for en ekspedition, der havde slået fejl. Det var nemlig en praksis athenerne yndede. For eksempel blev Thukydid selv sendt i eksil, fordi han i Athen blev holdt ansvarlig for tabet af Amphipolis i Thrakien i 422. Athenerne havde en næsten påfaldende trang til at få placeret ansvaret for de ulykker, der hændte dem og efterfølgende at hævne sig.

Vi ved fra både Thukydid og Plutarch, at Nikias var en succesrig leder af flere militæroperationer under Den archidamiske Krig. Plutarch siger yderligere, at han blev betragtet som heldig, og athenerne mente, at guderne var ham gunstigt stemt. Nikias var også populær blandt athenerne, fordi han i sit politiske virke havde kæmpet hårdt og længe for en fredsftale med spartanerne, som til sidst blev gennemført. Freden, der varede fra 421-414, blev da også opkaldt efter ham – Nikias-freden (*Nic.* 9.6-7).

Det blev besluttet, at Nikias skulle være én af tre strateger, som skulle lede Siciliensfelttoget, men han blev udpeget til opgaven mod sin vilje og var som tidligere nævnt indædt modstander af operationen. Det kan måske synes besynderligt, at athenerne valgte netop ham, men det er nok alligevel ikke så sært: Alkibiades – hans modstander – var det oplagte valg som leder af ekspeditionen, men der var mange athenere, der ikke brød sig om ham: De misundte ham og var usikre på ham. Hertil kom, at han i militære spørgsmål var uerfaren og lidt af et brushoved. Han kunne dog heller ikke ekskluderes fra

ekspeditionen, fordi han var hovedforkæmperen for at drage afsted mod Sicilien. Derfor valgte man at udpege den forsigtige, erfarne – og heldige – Nikias som modvægt til den karismatiske, storskrydende og til tider overmodige Alkibiades. Lamachos – den tredje strateg – skulle dermed udgøre en balance mellem de to yderpunkter – Nikias og Alkibiades. Plutarch siger ligefrem,

at Nikias' velkendte forsigtighed var god, hvis den blandedes med Alkibiades' frygtløshed og Lamachos' grovhed (*Nic.* 12.3).

Nikias har helt sikkert gjort sin modvilje klar for athenerne, men han var bange for, at fremstå som upatriotisk og fejl, hvis han nægtede. Thukydid viser her, at omdømmet og eftermælet var altafgørende faktorer for Nikias' beslutninger.

Nikias' fejl og fortrin

Ved førnævnte debat i Folkeforsamlingen begik Nikias en alvorlig taktisk fejl. Selvom han var modstander af det forestående felttog, indså han, at han ikke kunne omvende athenerne med fornuftige argumenter i sit ihærdige forsøg på at bibeholde det eksisterende venskab med Sparta. Derfor forsøgte han sig med en helt anden taktik: Hvis han overdrev den påkrævede størrelse på styrken, der skulle sendes afsted, kunne han måske skræmme athenerne og få dem til at overveje beslutningen igen. Han fejlbedømte dog athenernes temperament, og resultatet af taktikken blev det stik modsatte af, hvad han forventede. Athenerne fulgte hans råd og blev endda endnu mere ivrige efter at iværksætte ekspeditionen. Den almindelige opfattelse af Nikias var jo, at han var en meget forsigtig mand, der udelukkende tog velovervejede beslutninger. Derfor stolede athenerne på, hvad han sagde og foreslog. De havde ingen betænkeligheder ved at lade sig vejlede af en så fornuftig og forsigtig mand.

Efterfølgende blev han tvunget til at vurdere, hvor stor styrken skulle være. Han fremlagde modvilligt et temmelig specifikt forslag, men krævede mulighed for at konsultere med sine kolleger, inden man lagde sig fast på en endelig størrelse (*Hist.* 6.25.2). Denne detalje viser hans uvilje mod at tage personligt ansvar, en uvilje, der var motiveret af frygten for, at det kunne skade hans renommé. Thukydid bruger den som udtryk for et karaktertræk, der er kendetegnende for manden Nikias. Hvis oplysningen havde været af rent biografisk karakter, kunne – og ville – Thukydid nok have udeladt den. Dette karaktertræk, der skal vise sig at blive udstillet gang på gang, er dog for Thukydid altafgørende for udfaldet af ekspeditionen. Derfor bliver det fremstillet allerede tidligt i forløbet. Det vil blive taget op igen, og på denne måde foregriber Thukydid handlingens gang. Det kan umiddelbart virke lettere irrelevant, men det er medvirkende til at understrege Nikias' mest fremtrædende træk, der skal forklare en senere katastrofe – og det mest afgørende nederlag i Den peloponnesiske Krig.

Det første angreb på Syrakus

Efter Alkibiades' hjemkaldelse lykkedes det Nikias at forholde sig passiv et stykke tid, men til sidst var han nødt til at handle og planlagde derfor et angreb på Syrakus. Angrebet – slaget ved Olympieion uden for Syrakus i 415 – var relativt vellykket. Hos Thukydid er der dog ingen, der får æren for den gode planlægning og taktiske snilde, som operationen er præget af.

Hos Plutarch derimod krediteres Nikias for hele planlægningen (*Nic.* 16.2). Vi bliver endvidere oplyst om, at det var det bedste, som Nikias præsterede under hele ekspeditionen. Det er svært at afgøre, om Nikias virkelig var ansvarlig for denne begavede taktik og grundige planlægning. Det er dog meget sandsynligt, at det har været tilfældet. Thukydid har nok undladt at fremhæve ophavsmanden, fordi han fra begyndelsen af skitseringen af Nikias' karakter under felttoget, har villet give et ganske bestemt billede af ham. At fremhæve Nikias som en fremragende taktiker og dygtig strateg ville i denne forbindelse have sløret læserens opfattelse af ham. Han nøjes med at tillægge 'Athens strateger' den snedige plan med den hemmelige dobbeltagent, der narrede syrakusanerne (*Hist.* 6.64.1-2). Således ignoreres eller tilbageholdes Nikias' mere begavede dispositioner for desto stærkere at fremhæve det karaktertræk, som Thukydid mener, er grunden til det store nederlag på Sicilien.

Plutarch, der primært interesserer sig for personen Nikias, kan derimod ikke udelade denne oplysning, fordi den er medvirkende til at nuancere det billede, der skal illustrere hans kvaliteter og fejl som menneske. Han har højst sandsynligt været afhængig af Thukydid's fremstilling, men har konkluderet, at det var Nikias, der var det taktiske talent, netop fordi planlægningen har krævet grundig forberedelse (*Nic.* 16.2-3). Der har forekommet hemmelige forhandlinger, og netop det skulle Nikias være god til ifølge Thukydid, der tidligere har fremhævet netop hans diplomatiske evner. Hele processen bærer tydeligt præg af forsigtighed, omhu og grundige overvejelser, som jo var kendetegnende for Nikias' person.

Vinteren 415/4

Efter syrakusanernes indledende nederlag var athenerne i en særdeles gunstig position, men Nikias valgte alligevel at trække hæren tilbage for vinteren. Han manglede kavaleri til at beskytte dels de sårbare flanker i falankserne, dels de håndværkere, der skulle arbejde på den planlagte belejringsmur, men der havde måske ikke været nogen grund til at spille hele vinteren.

Fra sit vinterhi sendte han bud efter kavaleriforstærkninger for at kunne påbegynde den planlagte belejringsmur det følgende forår. Hos Thukydid bliver det ikke røbet, hvem der var ansvarlig for retræten. Beskrivelsen er meget kortfattet og tilsyneladende objektiv. Det eneste, man får at vide, er, at det var 'athenerne', der trak sig tilbage (*Hist.* 6.77.1). Hos Plutarch er det tydeligere, at det var Nikias, der traf beslutningen, fordi han klandres eksplicit for at have trukket sig tilbage og dermed ikke udnyttet den gunstige situation, han befandt sig i (*Nic.* 16.7).

Man kan undre sig over, at Thukydid ikke benytter denne lejlighed til endnu en gang at understrege Nikias' overdrevne varsomhed. Thukydid

udsætter sin reaktion til et tidspunkt, hvor det virker desto stærkere: Da Demosthenes langt senere – i 413 – ankom med forstærkning fra Athen, skal han i følge Thukydide have udtalt sig om den militære situation, som hæren befandt sig i. I denne gengivelse af Demosthenes' holdning er der indsat en lang parentes (*Hist.* 7.42.3). Thukydide giver normalt ikke eksplicit udtryk for sin mening om individernes kvaliteter, men hér kritiserer Thukydide direkte Nikias som den eneste ansvarlige for de militære dumheder, der er begået:

da Nikias først landede, slog han dem med rædsel, men da han ikke straks angreb Syrakus, men gik i vinterkvarter i Katane, mistede de al respekt for ham. Så lykkedes det Gylippos at komme ham i forkøbet og nå frem med en hær, som syrakusanerne aldrig havde været i stand til at sende bud efter, hvis Nikias havde angrebet med det samme. De ville nemlig være blevet indesluttet samtidig med, at det gik op for dem, at de var militært underlegne, hvad de ikke troede i starten. Selv hvis de alligevel havde fået sendt bud afsted, ville han aldrig på samme måde have kunnet undsætte dem.

Det kan ses, at dette er Thukydides egen mening ved, at verberne i denne passage er i indikativ. Referatet af Demosthenes' tanker ved ankomsten er udtrykt i indirekte tale – akkusativ med infinitiv. Hvorom alting er, er det tydeligt, at Nikias havde begået en meget stor fejl. Han tøvede alt for længe med at angribe Syrakus.

Hos Plutarch får vi at vide, at 'han konstant sad stille, sejlede omkring og tænkte tingene igennem, indtil de ellers så opsatte soldater havde tabt modet, og det imponerende og skræmmende syn af den athenske flåde var falmet for fjendernes øjne'.

Det er da også i forbindelse med dette klare eksempel på Nikias' overforsigtige og tøvende natur, at Aristophanes fremstiller det nye verbum 'tøver som Nikias'. Stykket, hvor replikken optræder, er *Fuglene*, som blev opført foråret efter, i 414, hvor athenerne havde bemærket, at tingene ikke skred frem, som de skulle, på Sicilien.

Det lader altså til, at den almindelige holdning i Athen var, at Nikias havde tøvet for længe og med sin overforsigtighed sat en mulighed for hurtig afslutning over styr!

Sygdom

Nikias var til tider under ekspeditionen voldsomt svækket, fordi han led af en nyresygdom. Efter en sejr ved en træning i sommeren 414 stormede syrakusanerne ringfortet på Epipolai, hvor Nikias opholdt sig. Hans kollega Lamachos var netop faldet i kamp, og gode råd var dyre. Nikias var dog på trods af sin sygdom i stand til at handle hurtigt og fornuftigt. Han beordrede slaverne til at sætte ild på belejringsmaskinerne og brændet for på den måde på én gang at holde fjenderne væk og signalere til de athenske styrker ved Thapsos i nærheden, at der var brug for hjælp.

Endnu en gang ser vi hos Thukydide en meget ordknap gengivelse af den historiske begivenhed. Heller ikke hér er der grund til at fremhæve Nikias som særlig modig eller snarrådig. Det ville have forplumret det ellers så klare billede

af hans personlighed, som fremstilles hos Thukydid. Nikias handler jo stik imod sin natur, som Thukydid opfatter den: Han traf en svær beslutning meget hurtigt, og det lykkedes ham at redde fortet og tvinge syrakusanerne til at trække sig tilbage. Hvis Thukydid havde fremhævet denne bedrift i sin beskrivelse, ville han have givet en oplysning, der var gået decideret imod den påtænkte karakterskildring af Nikias.

Plutarch er langt mere interesseret i skildre alle de mulige facetter af Nikias' personlighed. Han fremhæver den kraftanstrengelse, som det må have været for Nikias at rejse sig fra sit sygeleje, holde hovedet koldt i en så alvorlig situation og derpå træffe en så vigtig beslutning (*Nic.* 18.3). Thukydid fremhæver ikke bedriften, hverken som anklage eller forsvar (*Hist.* 6.102.2). Han ignorerer den. På den måde lader han konklusionerne være op til den opmærksomme læser. Han nævner, at Nikias er syg, men kun i en sidebemærkning og undgår dermed at lægge unødigt vægt på netop den faktor, at den sygdomssvækkede Nikias for en gangs skyld træffer en uhyre snarrådige og effektiv beslutning.

Polyainos, en makedonsk retoriker fra det andet århundrede e.Kr., har lavet et udvalg i 8 bøger – *Strategémata* – af kendte strateger og deres krigslist. Hans kilder er tidligere kompendier af samme art og værket er helt uden vurderinger af individerne. Opslaget *Nikias* fylder godt og vel en side. Denne begivenhed med Nikias' resolute beslutning i fortet er kortfattet og objektivt beskrevet, og Nikias' sygdom er ikke nævnt med et ord.

Nikias har ved denne lejlighed handlet kløgtigt og beslutsomt. Hvad enten det beskrives eksplicit som hos Plutarch eller implicit som hos Thukydid og Polyainos, kan der ikke herske nogen som helst tvivl om, at Nikias i denne situation har levet op til athenernes forventninger til hans erfaring og dygtighed i felten.

Måneformørkelsen

Efter en natlig træfning på Epipolai i sommeren 413 måtte athenerne omsider indse, at slaget var tabt, da selv Demosthenes' undsætningsstyrker havde vist sig utilstrækkelige til at erobre den syrakusanske tværmur og sikre fuldførelsen af belejringsmuren. Selv Nikias erkendte endelig, at det var nødvendigt at trække sig tilbage. Den 27. august 413 var der måneformørkelse, som blev opfattet som et dårligt varsel. Nikias nægtede at foretage sig mere, før der var gået fulde 27 dage, som varselstyderne foreskrev. I de 27 dage havde syrakusanerne mulighed for at blive styrket, samle mod og kræfter – og ikke mindst spærre havneindløbet!

Thukydid fremstiller Nikias som overtroisk: 'og Nikias, der jo var alt for afhængig af overtro og den slags' (*Hist.* 7.50.4). Det er en usædvanlig subjektiv kommentar fra Thukydid, der virkelig understreger det uacceptable i at lade sig overbevise af varsler – og ikke mindst varselstydere.

Theophrast, der var elev af den aristoteliske (peripatetiske) skole, er forfatter til værket *Charakteres* fra det 4. århundrede f.Kr. Det er en samling af skitser, der præcist og ikke uden humor, beskriver 30 karakteregenskaber, som meget sandsynligt var at finde hos de athenske borgere på Theophrasts tid. Selvom *Charakteres* er fra et helt århundrede efter Thukydid's *Historie*, kan det stadig gives os et fingerpeg om opfattelsen af dette karaktertræk. Thukydid

indikerer da også selv, at Nikias' syn på forholdet mellem guder og mennesker er forældet. Karakterskitseringen består af eksempler på både ytringer og handlinger. Skitse nummer 16 er en beskrivelse af 'den overtroiske':

Løber en væsel over vejen, rører han sig ikke af pletten, førend en anden person har passeret forbi ham i samme retning som han selv, eller han har kastet tre sten hen ad vejen,

og senere:

har han haft en drøm, begiver han sig til drømmetydere, orakelpræster og fugleskuere for at spørge, til hvilken gud eller gudinde han skal bede.

I disse to eksempler fremstilles en person, der lader sig helt og aldeles styre af overtro. Han venter gerne unødigt lang tid på grund af komplet tilfældige hændelser - og han lader sig ikke mindst diktere af varselstydere. Den ironiske distance, der lægges til karakteren hér, er et tegn på, at det ikke var velset at være overtroisk. I hvert fald ikke i de intellektuelle og dannede kredse, hvortil Nikias måtte siges at have være regnet. Overtro hørte til blandt de simple og udannede.

Hos historikeren Diodor fra det første århundrede f.Kr. står der:

'at Nikias tilkaldte varselstyderne, fordi han var overtroisk af natur'.

Hændelsen skildres kort og præcist, men der er heller ikke her nogen overbærenhed overfor eller forståelse for Nikias' dispositioner i denne alvorlige situation.

Langt de fleste grækere var i en eller anden grad overtroiske, og det er ikke så meget overtroen i sig selv, som Thukydid kritiserer. Det er nærmere det faktum, at Nikias er en veluddannet mand, der lader sig overbevise af varselstydere og sine underordnede, fremfor at bruge sin sunde fornuft og autoritet. Han fremhæver eksplicit overtro, som er et personligt karaktertræk hos Nikias. Under normale omstændigheder ville det høre til i den private sfære og derfor være udeladt, men Thukydid fremhæver det sandsynligvis udelukkende, fordi konsekvenserne af det var så fatale.

Plutarch, der sikkert endnu en gang er afhængig af Thukydid, ser også ned på denne overtro. Han sidestiller endda Nikias med:

andre, der er enten er ignorante eller overtroiske nok til at blive skræmte ved sådan et syn (*Nic.* 23.1).

Dette karaktertræk er medvirkende til at fremstille Nikias som den tøvende og overforsigtige mand. Udover at respektere og måske frygte guderne, der altid havde stået ham bi, var Nikias endnu en gang optaget af sit omdømme og eftermæle. Der var ingen, der skulle kunne klandre ham for ikke at handle korrekt i nogen som helst situation. Plutarch og Thukydid er i denne sammenhæng helt enige om, at det er udannet og decideret dumt at lade varsler af denne type afgøre så vigtige beslutninger. Theophrasts lidet flatterende fremstilling af den overtroiske mand er ligeledes bevis for det almindelige syn på dette karaktertræk. Nikias har tvivlet og tøvet endnu en gang - endda på baggrund af varselstyding - og endnu et karaktertræk af den negative slags er blevet føjet til personskildringen.

Thukydid's evaluering af felttoget og Nikias

Nikias er på mange måder en af de mest tragiske figurer i Den peloponnesiske Krig. Han prøvede på alle tænkelige måder at få athenerne til at blive hjemme og koncentrere sig om de spegede forhold i – og omkring – Athen, i stedet for at drage ud på nye kostbare ekspeditioner og på den måde sætte den skrøbelige fred med Sparta over styr. Han var afgjort af den overbevisning, at det ville tjene Athen bedst at lade være med at drage afsted. Om han havde ret, er umuligt at afgøre, men han blev ikke desto mindre sendt afsted mod sin vilje. Under uheldige omstændigheder blev han endda øverstbefalende for en ekspedition, som han ikke selv troede på. Fordi omdømme og eftermæle lå ham så meget på sinde – og ikke mindst på grund af frygten for at blive henrettet eller sendt i eksil – var han nødsaget til at fortsætte. Han var fanget som en lus mellem to negle.

Der var to ting, der lå ham allermest på sinde: at tjene Athen og sørge for, at bystaten og dens indbyggere var bedst muligt sikret, og at undgå at få sit gode navn og rygte tilsmudset af uovervejede, uforsigtige og forkerte beslutninger og handlinger. Disse to interesser var i netop denne ekspedition uforenelige.

I slutningen af 7. bog giver Thukydid en kort evaluering af Nikias som menneske. Det er en meget personlig betragtning, der normalt ikke ville optage plads i værket:

Af disse eller lignende grunde mistede han altså livet, selvom han mindst af alle hellenere på min tid havde fortjent at lide sådan en skæbne, fordi han altid havde gjort sit bedste for at handle, som sig hør og bør (*Hist.* 7.86.5).

Thukydid er under normale omstændigheder ikke netop overbærende over for inkompetent lederskab. For eksempel får Kleon på hattepulden for sin katastrofale ledelse i det slag, der kostede Athen Amphipolis i 422. At Kleon så selv betalte den højeste pris og faldt i slaget, ændrer ikke ved Thukydid's kontante gengivelse af hans brølere. Og selv Kleons død får han til at fremstå i et latterligt skær. Det er da heller ikke Nikias' mangler som strateg, han prøver at undskylde.

Ved slutningen af 7. bog vil enhver læser sidde tilbage med et – sikkert retfærdigt – dårligt indtryk af Nikias som strateg. Som menneske var han dog, understreger Thukydid noget overraskende, hæderlig, fordi han på alle måder prøvede at handle korrekt. Der er ingen tvivl om, at Nikias begik mange – rigtig mange – fejltagelser som feltherre under Siciliensekspeditionen, og Thukydid lægger da heller ikke skjul på den betragtning i gengivelsen af begivenhederne fra 415-13. Men hvorfor skulle han så ligefrem 'mindst af alle hellenere' fortjene den skæbne? Thukydid har lagt meget stor vægt på de af Nikias' karakteregenskaber, der kan belyse og forklare udfaldet af Siciliensfelttoget. Når det er sagt, vil han alligevel gerne vise, at Nikias også var et godt og anstændigt menneske, og en retfærdig og – til syvende og sidst – ansvarlig strateg.

Ved den endelige tilbagetrækning havde de athenske soldater helt opgivet ævred. Thukydid siger her:

Da Nikias så, at hæren mistede modet og var voldsomt svækket, gik han langs rækkerne og prøvede at opmuntre og trøste dem så vidt muligt. Som han gik dér fra deling til deling, hævdede han stemmen højere end han plejede, fordi han gerne ville høres af flest muligt for at kunne hjælpe dem med sine ord.

Han indså altså, at soldaterne var modløse, og så det derfor som sit ansvar at opmuntre dem, sådan at flest muligt af dem kunne komme i sikkerhed. Disse anstrengelser har utvivlsomt kostet den sygdomssvækkede Nikias megen overvindelse, både fysisk og psykisk, men er meget kendetegnende for en ansvarsbevidst officer.

Senere, da Nikias havde overgivet sig til Gylippos, sagde han:

at de måtte gøre med ham personlig, hvad de ville, men at de måtte holde op med at nedslagte hans soldater .

Nikias bliver i begge disse tilfælde fremstillet som den ansvarlige strateg, der var i besiddelse af nogle vigtige menneskelige kvaliteter, herunder medfølelse, omsorg og ansvarsfølelse – også på bekostning af egen sikkerhed.

Thukydid retfærdiggør altså Nikias som menneske dels af sympati for hans onde skæbne – nemlig at blive henrettet af fjenden på fremmed jord efter at have overgivet sig, dels fordi ønskede at være retfærdig over for en mand, der trods alt i bund og grund hele sit liv havde sat sig høje principper og efter evne tjent sit fædreland. Thukydid forlader således for en kort stund sin tilstræbte objektivitet, fordi han mener, at Nikias besad kvaliteter, der var uhyre vigtige – og det skulle eftertiden også mene og lære.

Plutarch fremhæver Nikias som en ærlig modstander af ekspeditionen, men mener også, at Nikias skulle have reageret anderledes, da beslutningen var taget, og han var blevet udvalgt til feltherre:

Det var ikke længere tidspunktet for den overdrevne forsigtighed og tøven, han udviste: han stirrede agterud fra sit skib som et andet barn, mens han ofte nok huskede og i tankerne gennemgik, hvordan det ikke var lykkedes ham at vinde debatten. På den måde sløvede han sine medstrategers iver og forpassede det bedste øjeblik til at slå til.

Plutarch anser ellers Nikias for at være en ærlig og forstandig mand, der ikke lod magt eller prestige stige sig til hovedet, da han blev valgt til feltherre, men derimod stod ved sin mening om ekspeditionen.

Konklusion

Hos Thukydid fremstilles individet Nikias gennem sine handlinger og taler. Begge dele opfattes som begivenheder, der kan belyse og forklare historien. Udvalget af begivenheder danner grundlag for læserens egne konklusioner og er dermed afgørende for karakteriseringen af individet. Thukydid fremhæver de sider af individet, som er kendetegnende for det. Og han ignorerer – eller i hvert fald slører – de sider, der kan vanskeliggøre en meget ren og klar karakterskildring.

Hos biografen Plutarch er karakterskildringen i forgrunden. Nikias betragtes fra flere sider, og læseren kan lettere danne sig et mere nuanceret

billede af ham som person. Det afgørende for Plutarchs Nikias-skildring er at fremhæve alle de mange facetter af ham. Ved en sammenligning af de to hovedkilder til Nikias kan det umiddelbart se ud, som om Thukydid's fremstilling er en smule uretfærdig. Nikias var trods alt strateg i 14 år. De første 11-12 år har han været leder af flere ekspeditioner, der efter alt at dømme var succeser. Det er Thukydid udmærket klar over. Nikias nævnes mange gange i den første halvdel af *Historien*, men bliver fremstillet på strengt objektiv vis. Som vi har set i anden halvdel af *Historien* – nemlig gennemgangen af Siciliensfelttoget – er den tilsyneladende objektive gennemgang en del af Thukydid's metode. Det er nemlig ikke for at undervurdere Nikias' kvaliteter – hverken som menneske eller strateg. Det er derimod udelukkende et udtryk for en grundigt gennearbejdet fremstilling af Nikias' indsats som afgørende faktor for den athenske fiasko på Sicilien. Thukydid mener, at Nikias begik nogle alvorlige fejltagelser, der var direkte medvirkende til den historiske udvikling. Det er dog vigtigt for Thukydid at fremhæve, at Nikias udelukkende handlede efter bedste overbevisning og evne. Problemet var, i al sin tragik, at Nikias' lederskab og hele hans karakter var stik modsat af, hvad der krævedes til en så dristig militær operation som felttoget til Sicilien. Nikias' omhu, forsigtighed og optagethed af sit gode navn og rygte gav de værst tænkelige forudsætninger for en operation, der krævede snarrådighed; dristige beslutninger og udnyttelse af initiativ; og frem for alt hurtighed i planlægning og udførelse.

Her kunne man kort nævne en tragisk figur fra Anden Verdenskrig, der med lidt god vilje kan kaldes for en 'moderne Nikias'. Friedrich Paulus var øverstbefalende for den tyske sjette armé, der skulle indtage Stalingrad i 1942. Allerede i 1927 var den tyske hærs vurdering af ham, at

'han gør alt for at undgå at få fjender. Han er langsom, men meget metodisk. Han viser taktiske evner, selvom han har en tendens til at bruge alt for meget tid på vurderinger.'

Alligevel blev han udnævnt til general og ansvarlig for indtagelsen af byen. Det gik som bekendt rigtig galt, og Paulus måtte overgive sig med de sørgelige rester af den sjette armé den 31. januar 1943. Inden da havde han – måske af misforstået loyalitet over for Hitler og usikkerhed over for sit eget autoritetsområde – forpasset de få chancer, han faktisk havde for at handle hurtigt, bryde den sovjetiske knibtangsmanøvre og undgå at blive indesluttet i Stalingrad, før de sovjetiske styrker var ordentligt på plads.

Denne situation er for så vidt ganske parallel med athenernes ved Syrakus i 413, og det er slående, at historikeren Hermann Bengtsons ord kan gælde for begge situationer, adskilt af 2.356 år:

Om nogensinde i krigens historie, så beviser Nikias' adfærd rigtigheden af den militære grundregel, at undladelse og forsømmelse vejer langt tungere end et fejlgreb ved valget af middel.

Friedrich Paulus' karaktertræk minder på mange måder om Nikias' i Thukydid's og Plutarchs fremstilling. Paulus var – ligesom Nikias – forsigtig, grundig og velovervejet i sine beslutninger; og ligesom Nikias var han overordentligt nervøs for reaktionen derhjemme, hvis han foretog et fejlgreb. Derfor undlod

han bevidst gang på gang at tage initiativet, indtil det punkt hvor det ikke længere *kunne* tages. Soldaternes sikkerhed lå også Paulus meget på sinde. Han overgav sig til sidst for at undgå, at hans mænd skulle sulte ihjel, på trods af strenge ordrer fra Hitler om at kæmpe til sidste mand og sidste blodsdråbe.

I forbindelse med beskrivelsen af pesten i Athen siger Thukydide:

jeg vil fortælle om, hvordan den artede sig, og nævne det, som man kan genkende den på, således at man er underrettet på forhånd og derfor ikke tager fejl, hvis den nogensinde skulle komme igen.

Thukydide vil altså gerne have, at eftertiden skal lære noget af tidligere hændelser. Ved at læse hans værk, som med hans egne ord er en 'ejendom for evigheden' - κτήμα ἐς αἰεὶ – skal man erfare, hvad der er sket og tage ved lære af begivenhederne.

Ved den berømte skildring af borgerkrigens modbydeligheder på Korkyra siger han dog også, temmelig pessimistisk:

Under stridighederne hændte der meget ondt, sådan som det sker og vil ske, så længe menneskets natur ligner sig selv.

Thukydide mener, at menneskets natur aldrig ændrer sig, og derfor vil der altid være konflikter – og krig. Historien vil gentage sig – for at bruge et måske lidt fortærsket udtryk. Og Thukydide havde ret: Vi burde lære af tidligere fejl og dumheder, men i kraft af den menneskelige naturs konstans, gør vi det ikke. Derfor gentager historien sig på sørgeligste vis.